

ponyva van. Ám ez nem történik meg, az embernek csak a könyv olvasása után jut az eszébe, hogy milyen meredek szélén járt Heltai. Milyen művészet és biztonnág kellett a fantasztikus bűvészt, aki gilóit tart a szobájában, az erős Verát, akinek testvére a tulvilágról, halálában is jelentős, egy bajba került gavallér, meg egy amerikai porakirály könnyen sematikusává való figuráival együtt olyan magasságban tartani a szerelem, a szomorúság és a szenvedés levegőjében, hogy — különösen amikor a regénynek fájdalmasan vége szakad — Dosztojevszky gyönyörű elbeszélésének, a „Játékos naplójának” emléke villanjon elénk.

De az értékes mondanivalónak is jobban megragad bennünket az a modor, amelyben a „III-es” írva van. Olyan az a könyv, mint egy pompás versenyló, amelyen nincs sehol egy lat fölösleges hus. A regény szerkezetében sincs hiábavaló kiugrás, elmerülés, valamilyen túlságosra becsült epizódban. Minden mondat, minden szó a helyén és a képeknek, az eleven jeleneteknek éppen azért van olyan energiájuk, mert a fontosságukhoz szabott területen élnek. A „III est” nem lehet jelenni, amíg egy szuszra a végéig nem jutott az ember s kell, hogy elfogjon különös boruja és elragadjon a regény izgalma, amely egyformán becses külső és belső cselekményében.

A második könyvet Krúdy Gyula írta és „Asszonyságok díja” a címe. Nem tudom ismeri más is azt a szorongó érzést, amikor az ember hallgatja a cigányt, megszokta és megszerette a muzsikáját, a hegedű hangját, a bőgő mély zengését és fél, hogy a primás elfárad, leteszi a vonót a cimbalomra és egyszerre csak vége szakad a zenének, a busz szelőd, vad és egészen összefonódó nóták sorának. Valami

ilyent érzek, ilyenfajta aggodalmat, hogy egyszerre csak kiapad az a forrás, amelynek most olyan bő a vize. Honnan jön, milyen feneketlen mélyről, micsoda gazdagságból a mesének és hangulatnak ez az árja, amely úgy dől Krúdy Gyulából, mintha nem is egy ember, hanem egymaga egész nép lenne. A mesének, képeknek, érzéseknek ez az árvizszerű bősége az, amely szétveti minden Krúdy regénynek a szerkezetét. Az „Asszonyságok díja” sem egy regény. Tíz van benne minden oldalon. Furcsa történetek dagadnak benne óriásivá, amelyeket egy epizód figura beszél el egy mellékjelenetben. Egy-egy kép, olyan erővel van megfogva, hogy nem is olvassuk — átéljük. A figurái pedig testté válnak, érezzük a vén lumpok lélegzetének borszagát. Jela asszony kemény idomait, az ételek páráját, amelyek a tűzhelyen főnek. Elhiszünk mindent, a legabszurdabb dolgokat, a haldokló asszonyt, aki a maga temetését rendeli meg, képtelenül tiszta és képtelenül bűnös lényeket. Nem baj, hogy a különállóan is egész epizódok szétrobbantják az egész történetet, hogy vad romantika váltakozik irgalmatlan realizmussal egyik lapról a másikra; a matéria, amelyből Krúdynak ez a regénye is készült olyan nemes és súlyos, hogy egy-egy sora egész könyvek-nél ér többet. Arra kell gondolni, hogy mi lesz most abból, micsoda pompa, hogy Krúdy — aki már régen letette kezéből a francia kártyát és elbucsuzva a kalandos éjjelektől, visszayonult a Margitsziget isteni magányosságába — igazán neki lat alkotni.

A harmadik könyv: „Október” Szép Ernő éberien tiszta, de hallatlanul nehéz művészi vállalkozása. Az „Október” napló arról, hogy egy hónapig milyen volt az idő,